

Czesław Gniecki OFM

Sanktuarium Pasyjno-Maryjne OO. Bernardynów
Kalwaria Zebrzydowska

SANKTUARIUM W KALWARII ZEBRZYDOWSKIEJ JAKO MIEJSCE PIELGRZYMOWANIA I TURYSTYKI RELIGIJNEJ

Pielgrzymowanie należy do typowych form pobożności, każdy bowiem człowiek wierzący czuje potrzebę udania się do miejsca, na którym objawiła się Boska moc¹. Ta praktyka religijna od początku zakorzeniona jest w chrześcijaństwie. Będąc wyrazem wiary, równocześnie umacnia ją i pogłębia. Formy pielgrzymowania były różne i zmieniały się z biegiem czasu; przez wieki najczęściej organizowano pielgrzymki piesze, później coraz częściej podejmowano pielgrzymowanie z wykorzystaniem różnych środków przemieszczania się (od prostych do najbardziej nowoczesnych). Jak wykazują badania prowadzone przez Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ pod kierownictwem P. Profesora Antoniego Jackowskiego, coraz bardziej rozwija się turystyka religijna², która ma na celu świadome i programowe łączenie wartości religijnych i rekreacyjno-poznawczych³.

¹ Przemawiając w 1981 r. do zarządców sanktuariów francuskich, Jan Paweł II m.in. stwierdził: „*Pielgrzymki są stałym zjawiskiem w historii religii. Także i chrześcijaństwo podjęło praktykę pielgrzymkową, tak bardzo zakorzenioną w pobożności ludowej, która odpowiada na potrzebę udania się do miejsca, na którym objawiła się Boska moc*”. Jan Paweł II, *Do zarządców sanktuariów francuskich*, 22 stycznia 1981, [w:] Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, IV, 1, s. 68.

² Zob. A. Jackowski, *Współczesne tendencje rozwoju ruchu pielgrzymkowego*, [w:] *Polsko-francuskie seminarium turystyczne: Współczesna turystyka pielgrzymkowa*, Częstochowa 1994, mps, s. 77.

³ Czym jest turystyka religijna (pielgrzymkowa), wyjaśnia M. Pabiasz, *Formy pielgrzymowania i ich ewolucja na przestrzeni kilkudziesięciu ostatnich lat*, [w:] *Polsko-francuskie seminarium turystyczne*, op. cit., s. 73-74.

Jednym z ważnych ośrodków ruchu pielgrzymkowego w Polsce, co wykazują także badania powyższego Instytutu⁴, jest sanktuarium pasyjno-maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej. Niniejsze opracowanie jest poświęcone jego specyfice i formom nawiedzania tego miejsca.

Pojawienie się polskich kalwarii jako miejsc pielgrzymkowych

Od początku chrześcijaństwa celem pielgrzymowania była Jerozolima i miejsca święte związane z życiem Jezusa Chrystusa i Jego Najświętszej Matki. Później wierni zaczęli nawiedzać w wielu zakątkach świata różnego rodzaju sanktuaria jako miejsca, które w szczególny sposób zostały naznaczone interwencją Boga, wśród nich sanktuaria maryjne, a także te poświęcone świętym.

Od początku XVII w. popularnymi miejscami pielgrzymkowymi w Polsce stały się kalwarie⁵, co wiązało się z rozwojem pobożności pasyjnej. Na rozwój kultu Męki Pańskiej wpłynął ożywiony w Polsce w XVI w. ruch pielgrzymkowy do Ziemi Świętej. W rozwój pobożności pasyjnej znaczny wkład miał Zakon Braci Mniejszych, który opiekował się miejscami upamiętniającymi życie i mękę Chrystusa w Jerozolimie. Zakonnicy ci, w Europie (i poza nią) nazywani franciszkanami, w Polsce od początku znani pod nazwą bernardyni, szerzyli kult pasyjny i popularyzowali w swojej ojczyźnie wiadomości na temat Ziemi Świętej⁶.

Wielką pomocą w zakładaniu kalwarii, także tej znanej jako Kalwaria Zebrzydowska, miało rozpowszechnienie się dzieła *Theatrum Terrae Sanctae Niderlandczyka Christiana Adrichomiusa*, wydane w 1590 r., zawierające dokładny opis wszystkich miejsc świętych z podaniem także odległości pomiędzy poszczególnymi stacjami Męki Pańskiej⁷. To wszystko miało zapewne wpływ na podjęcie decyzji przez Mikołaja Zebrzydowskiego ufundowania kalwarii na terenie swoich posiadłości w pobliżu lanckorońskiego zamku, gdzie miał swoją siedzibę.

⁴ Wystarczy tutaj przypomnieć dwa ostatnie opracowania: E. Bilaska-Wodecka, *Znaczenie Kalwarii Zebrzydowskiej wśród innych kalwarii europejskich*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska – polska Jerozolima skarbem Kościoła i narodu polskiego*, Kalwaria Zebrzydowska 2002, s. 467-483; A. Jackowski, I. Sołjan, *Kalwaria Zebrzydowska w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata i Polski*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska, op. cit.*, s. 485-494.

⁵ Zob. A. Jackowski, *Pielgrzymowanie*, Wrocław 1998, s. 91; tenże, *Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce*, [w:] *Polsko-francuskie seminarium turystyczne, op. cit.*, s. 53.

⁶ Bernardyn o. Anzelm Jerozolimczyk w latach 1507-1508 przebywał w Jerozolimie jako spowiednik w kościele Grobu Pańskiego. W roku 1512 ukazało się w Krakowie jego dzieło *Terrae Sanctae et urbis Hierusalem descriptio*, które jest pierwszym przewodnikiem po Ziemi Świętej napisanym dla pielgrzymów przez Polaka. W 1595 r. przewodnik ten został opublikowany w tłumaczeniu na język polski. Zob. A.K. Sitnik, *Geneza sanktuarium pasyjno-maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska, op. cit.*, s. 25; A. J. Szeinstejn, *Polscy Bracia Mniejsi w służbie Ziemi Świętej 1342-1995*, Poznań 1999, s. 46.

⁷ Zob. E. Świerczek, *Kalwaria jako polska Jerozolima*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska, op. cit.*, s. 50; H.E. Wyczawski, *Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej*, Kraków 1947, s. 2.

Cel założenia kalwarii przez Mikołaja Zebrzydowskiego

Wojewoda krakowski Mikołaj Zebrzydowski (1553-1620), fundator sanktuarium kalwaryjskiego, był człowiekiem bardzo religijnym i pobożnym⁸. Wychowany w rodzinie religijnej, dalszą formacją religijną, oprócz średniego wykształcenia i znajomości łaciny, zdobył w okresie pobytu w kolegium jezuickim w Braniewie (1560-1569) pod opieką Stanisława Hozjusza, biskupa warmińskiego. M. Zebrzydowski przez całe życie odznaczał się głęboką wiarą, uchodził za obrońcę katolików w konfliktach z protestantami. Ówczesni papieże (Klemens VIII i Paweł V) uważali go za pierwszego wśród wiernych świeckich obrońcę Kościoła katolickiego w Polsce. Żył w przyjaznych stosunkach z biskupem krakowskim kardynałem Jerzym Radziwiłłem i był przyjacielem zakonów (jezuitów, bernardynów, bonifratrów), okazując im także pomoc materialną⁹.

Rozwój pobożności pasyjnej w tym okresie zaznaczył się także w życiu wojewody krakowskiego. To właśnie w Wielki Czwartek 1595 r., zapewne rozważając Mękę Pańską, razem z żoną Dorotą ze swojego zamku na Lanckoronie widział na przeciwległej górze Żarek trzy płonące krzyże¹⁰. Początkowo zamierzał wybudować w tym miejscu kaplicę-pustelnię, by w odosobnieniu i ciszy oddawać się umartwieniu, modlitwie i pasyjnym rozważaniom, zwłaszcza w okresie Wielkiego Tygodnia¹¹, ale kiedy w 1596 r. dawny jego dworzanin, Hieronim Strzała, dziedzic pobliskiej Dąbrówki, udawał się na pielgrzymkę do Ziemi Świętej, Zebrzydowski wyposażył go w pieniądze i list polecający do sułtana i poprosił, by przywiózł mu plan kaplicy jerozolimskiej. W 1597 r. otrzymał gipsowy odlew nie tylko kaplicy Ukrzyżowania, ale także Grobu Chrystusa oraz szczegółowe pomiary stacji Drogi Krzyżowej¹². Zebrzydowski musiał też znać studium geografii i topografii Palestyny, jakim było dzieło Adrichomiusa.

⁸ Jak zauważyli autorzy *Atlasu Świętych Gór, Kalwarii i europejskich Kompleksów pobożnościowych*, w Polsce fundatorami kalwarii byli przede wszystkim ludzie świeccy. Pierwsza kalwaria, ufundowana przez Zebrzydowskiego, miała duży wpływ i była wzorem dla wznoszenia podobnych. Zob. *Atlante dei Sacri Monti, Calvari e Complessi devozionali europei*, Istituto Geografico De Agostini, Novara 2001, s. 173.

⁹ Zob. A.K. Sitnik, *Geneza sanktuarium pasyjno-maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska, op. cit.*, s. 32-33; H. E. Wyczawski, *Dzieje Kalwarii, op. cit.*, s. 38, 43-46.

¹⁰ Zob. C. Bogdalski, *Święta Kalwariya Zebrzydowska na podstawie kronik i dokumentów klasztornych*, Kraków 1910, s. 2-4.

¹¹ Zob. H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Kalwaria Zebrzydowska 1987, s. 57; tenże, *Kalwaria Zebrzydowska*, [w:] H.E. Wyczawski (red.), *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 113.

¹² Zob. E. Biłska-Wodecka, *Kalwarie europejskie. Analiza struktury, typów i genezy*, Kraków 2003, s. 105; E. Świerczek, *Kalwaria, op. cit.*, s. 51; W. Smereka, *Drogi krzyżowe. Rys historyczny i teksty (Studium pasyjne)*, Kraków 1981, s. 50-51.

Postanowił więc wybudować na górze Żarek kaplicę na wzór tej stojącej na miejscu ukrzyżowania w Jerozolimie. Do budowy przystąpił dopiero w 1600 r., który Klemens VIII ogłosił wcześniej rokiem wielkiego jubileuszu Odkupienia¹³. W czasie powstawania kaplicy Ukrzyżowania Zebrzydowski zdecydował się na wybudowanie także innych kaplic na wzór kalwarii jerozolimskiej. Zachęcili go do tego dzieła bernardyni¹⁴ oraz obecni na jego dworze wychowawcy syna Jana: ks. Tomasz Bucki, doktor teologii, i Szczęsny Żebrowski, uczony matematyk, późniejszy ksiądz i proboszcz w Lesku. Aby podobieństwo pomiędzy mającą powstać kalwarią a jej pierwowzorem było jak najwierniejsze, Zebrzydowski postanowił także powierzyć ją opiece duszpasterskiej zakonu, który czynił to już od czterech wieków w Jerozolimie, a więc franciszkańskiej Prowincji OO. Bernardynów Zakonu Braci Mniejszych¹⁵. W 1602 r. wystawił dokument fundacyjny, w którym oddał bernardynom w posiadanie kościół Ukrzyżowania i zobowiązał się wybudować dla nich klasztor u podnóża góry Żarek, założyć kalwarię i przekazać im na własność obszar gruntu, na którym zostaną wzniesione planowane kaplice¹⁶.

Mikołaj Zebrzydowski postanowił przenieść treści religijne, ściśle związane z Jerozolimą, na beskidzkie wzgórze. Umożliwiło mu to bardzo duże podobieństwo ukształtowania terenu, na którym miała powstać kalwaria, do tego w Palestynie. Fundator zwrócił uwagę na cztery wzgórza, które stały się punktami orientacyjnymi przy rozplanowaniu i budowie poszczególnych kaplic, i nadał im nazwy tych w Ziemi Świętej. W porozumieniu ze swoim doradcą Sz. Żebrowskim Zebrzydowski zmienił nazwę góry Żarek na Golgotę, wzniesienie u podnóża Lanckorony nazwał Górą Oliwną, wzgórze, gdzie miała powstać kaplica – Pałac Kajfasza nazwał Górą Syjon a miejsce pod przyszyły Ratusz Piłata – Górą Moria; natomiast nazwę rzeki Skawinki przekształcił na Cedron¹⁷. Plan rozmieszczenia kaplic między powyższymi punktami orientacyjnymi opracował Żebrowski na podstawie dzieł Adrichomiusa, a skorygował go nieco, znający dobrze miejsce „oryginalne”, o. Jan Chryzostom a Capranica, komisarz Ziemi Świętej, który w 1604 r. przebywał w Krakowie. To bezpośrednie odniesienie umiejscowienia kalwarii do topografii Jerozolimy i wzorowanie się na niej sprawiło, że Kalwaria Zebrzydowska została nazwana „polską Jerozolimą”¹⁸.

¹³ Zob. H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru*, op. cit., s. 57.

¹⁴ Jak zauważa A. Mitkowska, „szczególną rolę w programowaniu idei kalwaryjskiej odegrali franciszkanie”. Prawie wszystkie kalwarie polskie i włoskie stały się siedzibami zakonów franciszkańskich. Zob. A. Mitkowska, *Polskie kalwarie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2003, s. 27-28.

¹⁵ Zob. C. Gniecki, *Bernardyni – opiekunowie polskiej Jerozolimy*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska*, op. cit., s. 61-62.

¹⁶ Zob. H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru*, op. cit., s. 59.

¹⁷ Zob. *ibidem*, s. 63-64. Typologię tych miejsc w Ziemi Świętej i ich odpowiedniki w Kalwarii Zebrzydowskiej omawia E. Świerczek, *Kalwaria*, op. cit., s. 51-58.

¹⁸ Zob. A. Jackowski, *Pielgrzymowanie*, op. cit., s. 188.

Opracowanie planu poszczególnych kaplic i nadzorowanie ich budowy Zebrzydowski zlecił Flamandowi z Antwerpii, Pawłowi Baudarthowi¹⁹. W 1604 r. fundator rozpoczął wznoszenie budynku klasztornego i kościoła, a w 1605 r. przystąpił do budowy kaplic (Ratusza Piłata i kaplicy Grobu Chrystusa). Budowa całego kompleksu kalwaryjnego będzie trwała przez wiele lat, będą ją kontynuować syn Jan i wnuk Michał, a następnie spadkobiercy dóbr Zebrzydowskich – rodzina Czartoryskich²⁰.

Zdaniem A. Mitkowskiej, w odniesieniu do Kalwarii Zebrzydowskiej (a także innych kalwarii) godne podkreślenia jest „*zjawisko mistrzowskiego transponowania modelu Jerozolimy i jej dróg pielgrzymkowych według Adrichomiusa do topograficznych realiów polskich, które zaowocowały rozmaitością skomplikowanych rozwiązań przestrzennych*”²¹.

Sanktuarium pasyjno-maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej połączyło w jedną całość rzeczywistość ogrodowo-parkową, twórczość architektoniczną, malarstwo i rzeźby, rzemiosło artystyczne, teatr plenerowy i obrzędy religijne, tworząc niepowtarzalne miejsce bogactwa religijnego i kulturowego²². Ze względu na swoje wyjątkowe walory, „*jako wybitny i unikatowy przykład krajobrazu komponowanego (historycznego) przepojonego treściami duchowymi o wymiarze uniwersalnym*” zostało 1 grudnia 1999 r. wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO²³.

Sanktuarium pasyjno-maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej jako miejsce pielgrzymowania

Mikołaj Zebrzydowski założył kalwarię, która wzięła nazwę od jego nazwiska, pod wpływem osobistej pobożności²⁴, ale także z myślą o tych wszystkich, którzy nie mogli podjąć trudnej i niebezpiecznej wówczas podróży do miejsc uświęconych męką i śmiercią krzyżową Zbawiciela oraz współcierpieniem Jego Najświętszej Matki. Chociaż początkowo, zaczynając wznosić budowle kalwaryjskie, myślał o pustelniczym ich charakterze²⁵, bardzo szybko, widząc

¹⁹ Zob. H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru*, op. cit., s. 61-64.

²⁰ Cały ten okres powstawania kalwarii omawia E. H. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru*, op. cit., s. 57-102.

²¹ A. Mitkowska, *Jerozolimka Droga Pojmania i Droga Krzyżowa kanwą kompozycyjną europejskich fundacji kalwaryjnych*, [w:] P. Paszkiewicz i T. Zadrozny (red.), *Jerozolima w kulturze europejskiej*, Warszawa 1997, s. 244.

²² Zob. A. Mitkowska, *Polskie kalwarie*, op. cit., s. 6.

²³ Zob. A. Mitkowska, *Kalwaria Zebrzydowska – Światowe Dziedzictwo Kultury i Natury*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska*, op. cit., s. 327 i 330.

²⁴ „*Powstanie pierwszych kalwarii na ziemiach polskich przypada na pierwszą połowę XVII wieku (...) Do poł. XVIII wieku większość kalwarii wznoszono z motywów religijnych, a najważniejszym z nich był kult męki Pańskiej*”. Zob. E. Biłska-Wodecka, *Kalwarie europejskie*, op. cit., s. 104.

²⁵ Zebrzydowski swoim pustelniczym upodobaniem dał wyraz, budując (w latach 1616-

przybywających pielgrzymów do powstającej kalwarii, postanowił stworzyć z nich miejsce pielgrzymkowe i dać w ten sposób możliwość pielgrzymowania do źródeł wiary i chrześcijańskiego życia; ufundował więc polską Jerozolimę, do której wierni mogli pielgrzymować w celu rozważania i przeżywania zbawczej męki i śmierci Jezusa Chrystusa i boleści Matki Najświętszej.

Już w trakcie budowania kolejnych kaplic, jak zauważa H.E. Wyczawski w swoim studium o Kalwarii Zebrzydowskiej²⁶, bardzo szybko przeradzały się one „w licznie odwiedzane sanktuaria pielgrzymkowe”²⁷. Każdą nową kaplicę opiekunowie kalwarii i pątnicy, jak nazywano przybywających tu pielgrzymów, „witali z wielką radością”. Duże znaczenie dla popularności Kalwarii Zebrzydowskiej miało przyznanie temu miejscu odpustów jerozolimskich. Już w 1605 r., jako pierwszej kalwarii na ziemiach polskich, udzielił ich papież Paweł V na prośbę Mikołaja Zebrzydowskiego²⁸.

Równoległe z postępującą budową kaplic rozwijało się (od 1607/8) nabożeństwo pasyjne w formie obchodów dróżkowych; tam, gdzie nie było jeszcze kaplic, stały czerwone krzyże. Sam fundator kalwarii przemierzał często powstające dróżki, oddając się rozważaniu Męki Pańskiej²⁹.

Ruch pielgrzymkowy wzmógł się jeszcze bardziej, kiedy w kościele głównym znalazł się przyniesiony do klasztoru 5 maja 1641 r. (przez Stanisława Paszkowskiego) wizerunek Matki Bożej Płaczącej. Cudowne nawrócenia i łaski otrzymywane przez licznie odwiedzających kalwarię wiernych sprawiły, że kult coraz bardziej się rozwijał i przyciągał coraz liczniejszych pielgrzymów³⁰.

1617) z dala od klasztoru i drózek, na samym szczycie góry Żarek, pustelnię św. Marii Magdaleny z przyległą do niej kaplicą Pięciu Braci Polaków. Planował w niej zamieszkać, by oddawać się modlitwie. Była to jego ostania budowla, gdyż zmarł 17 maja 1620 r. Zob. H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru*, op. cit., s. 73-75.

²⁶ *Ibidem*, op. cit., s. 73.

²⁷ Ruch pątniczy do sanktuarium kalwaryjskiego w różnych okresach historii został omówiony przez I. Sołjan [w:] *Kalwaria Zebrzydowska na tle innych ośrodków pielgrzymkowych w Karpatach Polskich*, Peregrinus Cracoviensis, 2 (1995), s. 78-81.

²⁸ Zob. E. Bilska, *Pielgrzymki do sanktuariów męki pańskiej w Polsce – geneza, przemiany, współczesność*, Peregrinus Cracoviensis, 4 (1996), s. 234-235. Zob. także J.J. Kopeć, *Kalwarie i cykle Drogi Krzyżowej w kulturze polskiej oraz ich związki z topografią Jerozolimy*, [w:] P. Paszkiewicz i T. Zadrożny (red.), *Jerozolima w kulturze europejskiej*, op. cit., s. 232.

²⁹ Zebrzydowski od samego początku myślał o ułożeniu specjalnego modlitewnika dla pielgrzymów, z czego później jednak zrezygnował, kiedy w 1610 r. ukazał się obszerny podręcznik do nabożeństw dróżkowych (w wersji łacińskiej i polskiej) o. Mariana Postękałskiego. Zob. H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru*, op. cit., s. 74-75; J.J. Kopeć, *Kalwarie*, op. cit., s. 232. Zob. także A.K. Sitnik, *Geneza sanktuarium pasyjno-maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska*, op. cit., s. 34.

³⁰ Należy jednak zauważyć, że pobożność maryjna była rozwijana w sanktuarium już wcześniej. W ołtarzu głównym kościoła klasztorowego od 1609 r. znajdowała się, ofiarowana przez Zebrzydowskiego, figura Matki Bożej Anielskiej i bernardyny szerzyli

Tak więc polska Jerozolima, od samego początku, jako sanktuarium pasyjno-maryjne, stawała się miejscem pielgrzymowania. Miejsce to wciąż przypomina przybywającym tu wiernym o męce i śmierci krzyżowej Jezusa Chrystusa podjętej dla zbawienia człowieka, a także o zjednoczeniu Matki Bożej ze Swoim Synem w Jego cierpieniu i w dziele odkupienia³¹. Tutaj wszystko, krajobraz, ukształtowanie terenu, rzeka, wzgórze i doliny, kościołki i kaplice o różnorodnym kształcie, obrazy i rzeźby, nastraja do rozważania i przeżywania tych tajemnic.

Sposoby i formy pielgrzymowania do Kalwarii Zebrzydowskiej

Pielgrzymowanie do Kalwarii, jak już wspomnieliśmy, zaczęło się niedługo po rozpoczęciu budowy kaplic dróżkowych. Początkowo nawiedzali je zapewne pielgrzymi przybywający pojedynczo lub w niewielkich grupach, wnet jednak wytworzył się zwyczaj pielgrzymowania w grupach, które zostały nazwane kompaniami. Każda kompania miała swojego przewodnika (była nim osoba świecka, przeważnie mężczyzna), który kierował grupą w czasie drogi, a później na miejscu pilnował realizacji ustalonego programu pobytu na kalwarii i przewodził modlitwom na dróżkach. Pielgrzymi przybywali z różnych stron Polski i spoza jej granic. Pielgrzymowanie do kalwarii, czy raczej „na kalwarię”, jak się przyjęło nazywać nawiedzanie tego miejsca, stało się tradycją, zwłaszcza w niektórych regionach Polski. Tradycja ta przetrwała, zmieniając tylko sposób pielgrzymowania, do dnia dzisiejszego. Najstarszą historię, trwającą do naszych

jej kult. Sam fundator kalwarii rozpoczął budowę kaplic z serii drózek Matki Boskiej (w 1611 r. – kaplica Grobu Matki Boskiej), których budowę, po śmierci Mikołaja, podjął i dokończył jego syn Jan. Zob. A.K. Sitnik, *Geneza sanktuarium pasyjno-maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska, op. cit.*, s. 28-29 oraz p. 30; H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru, op. cit.*, s. 70 i 76. Zob. także R. Kośla, *Kalwaria miejscem szczególnej obecności Matki Bożej*, A.K. Sitnik, *Geneza sanktuarium pasyjno-maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska, op. cit.*, s. 135.

³¹ Ta prawda jest ukazana w plastyczny sposób na kalwaryjskich dróżkach. Przypomniał o tym Jan Paweł II podczas pierwszej pielgrzymki do Kalwarii Zebrzydowskiej (7 VI 1979 r.), kiedy powiedział: „to, co tutaj stale człowieka pociąga na nowo, to (...) tajemnica zjednoczenia Matki z synem i Syna z Matką. Tajemnica ta opowiedziana jest plastycznie i szczerze przez wszystkie kaplice i kościołki, które rozłożyły się wokół centralnej bazyliki” (Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, II, 1, 1979, Poznań 1990, s. 679). Podczas drugiego pobytu w kalwaryjskim sanktuarium, 19 sierpnia 2002 r., Ojciec święty dodał: „To miejsce w przedziwny sposób nastraja serce i umysł do wnikania w tajemnicę tej więzi, jaka łączyła cierpiącego Zbawcę i Jego współcierpiącą Matkę. A w centrum tej tajemnicy miłości każdy, kto tu przychodzi, odnajduje siebie, swoje życie, swoją codzienność, swoją słabość i równocześnie moc wiary i nadziei...” (Bóg bogaty w miłosierdzie. Jan Paweł II w Polsce 16-19 sierpnia 2002. *Przemówienia i homilie*, Michalineum-Marki, s. 64-65).

czasów, ma pielgrzymka z Cieszyna (nazywana „*pielgrzymką cieszyńską*”). Jej początki sięgają roku 1614³².

Prawie od początku pielgrzymi przybywali głównie na uroczystości odpustowe Wielkiego Tygodnia i całotygodniowy odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, ale także przy różnych innych okazjach. Przez całe stulecia, jak zauważa E. Bilska³³, do Kalwarii Zebrzydowskiej przybywały pielgrzymki pieszo. Kiedy pod koniec XIX w. została uruchomiana linia kolejowa Kraków-Zakopane pielgrzymi często przybywali pieszo, a odjeżdżali pociągiem. Byli i tacy, podobnie jak dzisiaj, którzy przybywali i odjeżdżali pociągiem. Po wojnie większość pielgrzymów zaczęła przybywać koleją i autokarami, a w ostatnim dziesięcioleciu ubiegłego stulecia samochodami osobowymi, zwłaszcza kiedy jest to pielgrzymka indywidualna czy w gronie rodzinnym.

Do lat 70. ubiegłego stulecia pielgrzymi przybywali także furmankami³⁴ różnego rodzaju, niekiedy mniej lub bardziej przyozdobionymi, a pielgrzymi w odświętnych regionalnych strojach³⁵. W pobliżu klasztoru były specjalne miejsca dla postoju furmanek; dzisiaj są to parkingi dla autokarów i samochodów osobowych.

Utrwalił się też zwyczaj pielgrzymowania na kalwarię z niektórych okolicznych miejscowości i parafii w określone dni roku. Są to tzw. „tradycyjne” (stałe) pielgrzymki do Kalwarii Zebrzydowskiej. Niektóre z nich nadal przybywają pieszo³⁶, inne zwłaszcza z dalszych miejscowości, autokarami lub pociągiem. I tak np. w 2004 r., 5 czerwca miała miejsce pielgrzymka przedstawicieli diecezji kieleckiej w liczbie 7,5 tys. Uroczystą Mszę Świętą pod przewodnictwem ordynariusza diecezji i biskupa pomocniczego koncelebrowało około 150 kapłanów. Pielgrzymi wzięli też udział w Drodze Krzyżowej od kaplicy *U Piłata*. Każdego roku, w drugą sobotę września przybywa w pielgrzymce (autokarami i samochodami osobowymi) dekanat olkuski (z diec. sosnowieckiej)³⁷ – w 2004 r. przybyło wraz ze swoim ordynariuszem ponad 1100 pielgrzymów, którzy uczestniczyli w uroczystej

³² Zob. E. Bilska, *Pielgrzymki do sanktuariów*, op. cit., s. 235.

³³ Zob. *ibidem*, s. 235-236.

³⁴ Ta forma pielgrzymowania, konnymi zaprzęgami, miała miejsce w przeszłości także do Sanktuarium Maryjnego w Ludźmierzu. Zob. A. Dobrzyński, *Pielgrzymki do sanktuarium Matki Boskiej Ludźmierskiej*, Peregrinus Cracoviensis, 15 (2004), s. 163.

³⁵ Chociaż pielgrzymi na furmankach zniknęli z krajobrazu Kalwarii, weszło w praktykę pielgrzymowanie, raz w roku, konno: bryczkami i w siodle. W 2004 r. odbyła się VI pielgrzymka miłośników koni z całej Polski. Podczas każdego pobytu na Kalwarii pielgrzymi uczestniczą we Mszy Świętej, sprawowanej przy jednej z kaplic na drózkach, a później udają się na obchód czy raczej objazd drózek.

³⁶ Tradycyjnie pieszo przybywają pielgrzymi m.in. z takich miejscowości, jak: Stary Sącz, Kęty, Sucha Beskidzka, Maków Podhalański, Wieliczka, Wadowice, Zembrzyce oraz z okolic Pszczyny.

³⁷ Organizatorem pielgrzymki jest przewodnik kalwaryjski A. Pilch, pochodzący z jednej z parafii dekanatu.

Mszy Świętej i odprawili Dróżki Pana Jezusa. Corocznie we wrześniu przybywają także pielgrzymi z Bielska-Białej-Komorowice (w 2004 r. – około 1000 osób)³⁸.

Do tradycji sanktuarium weszły już pielgrzymki organizowane przez archidiecezję krakowską. Są to: Pielgrzymka Rodzin (wcześniej oddzielnie mężczyzn i kobiet), Młodzieży Katechizowanej, Liturgicznej Służby Ołtarza i Ruchu „Światło-Życie”. Z okazji święta Matki Bożej Uzdrawienia Chorych (6 lipca), z inicjatywy sanktuarium, przybywają chorzy z okolicznych parafii. Co roku (w ostatnią niedzielę września) przybywają w pielgrzymce także wspólnoty Franciszkańskiego Zakonu Świeckich z regionu krakowskiego, a także Franciszkańska Młodzież Oazowa, działająca przy klasztorach bernardyńskich. Upowszechnił się również zwyczaj pielgrzymek dzieci, które przyjęły I Komunię św. lub w pierwszą rocznicę przystąpienia do niej oraz młodzieży przygotowującej się do sakramentu bierzmowania lub po jego przyjęciu jako wyraz dziękczynienia. W maju odbywają się pielgrzymki, z różnych stron Polski, młodzieży przygotowującej się do egzaminu dojrzałości. Od pewnego czasu ma również miejsce (w grudniu) pielgrzymka pszczelarzy z południowej Polski. Często gromadzą się tu różne grupy wiernych w celu przeżycia kilkudniowych rekolekcji.

Z wypowiedzi pielgrzymów wynika, że przybywają do Kalwarii Zebrzydowskiej z różnych przyczyn czy okazji, ale przede wszystkim w ważnych chwilach swojego życia (np. przed podjęciem ważnej decyzji) lub też prosić o pomoc w przeżywanych trudnościach oraz by dziękować za otrzymane łaski. Wiele z podawanych przyczyn wyraża wypowiedź kard. Karola Wojtyły: „*Kiedy w domu była jakaś uroczystość lub kłopoty, wtedy szliśmy do Kalwarii i tak to już mi zostało*”³⁹.

Pielgrzymki Jana Pawła II do Kalwarii Zebrzydowskiej, pierwsza (7 czerwca 1979 r.) i druga (19 sierpnia 2002 r.) oraz jego osobiste świadectwo o pielgrzymowaniu i przywiązaniu do tego miejsca⁴⁰ przyczyniły się do większego zainteresowania sanktuarium kalwaryjskim (łącznie z dróżkami) ze strony wiernych w Polsce i z zagranicy. Odnotowano znaczny wzrost liczebności grup pielgrzymkowych po drugiej pielgrzymce Ojca świętego do kalwaryjskiego sanktuarium, a zwłaszcza grup zagranicznych i turystów. Pewien obraz tego daje wykaz grup (tab. 1-3)⁴¹ przybywających w okresie największego nasilenia pielgrzymów (maj-sierpień), których oprowadzali klerycy Wyższego Seminarium Duchownego (mającego siedzibę w pobliżu bazyliki). Wśród grup zagranicznych byli także

³⁸ Pielgrzymki te zostały odnotowywane w: *Księga pielgrzymów – Rok Pański 2004*, zebrał i opr. W. Waśko, *Kalwaria Zebrzydowska 2005*, (mps bez sygn., w posiadaniu archiwum klasztoru Matki Boskiej Anielskiej).

³⁹ Zob. F. Piwosz, *Kalwaria papieska*, [w:] C. Gniecki (red.), *Kalwaria Zebrzydowska*, *op. cit.*, s. 166.

⁴⁰ Papież wyznał, że przybywał do Kalwarii także jako biskup krakowski, gdyż na modlitwie na dróżkach i przed wizerunkiem Matki Bożej Kalwaryjskiej rozwiązywały się wszystkie trudne sprawy osobiste i wpływające z troski o archidiecezję. Zob. Jan Paweł II, *Nauczanie*, *op. cit.*, s. 678.

⁴¹ Obliczenia i wykaz opracował student teologii WSD Arkadiusz Belcik.

Tab. 1. Liczba grup oprowadzonych przez braci kleryków od maja do sierpnia 2004 r.

Miesiąc	B	DK	DMB	DPJ	Razem	w tym grupy zagraniczne
maj	177(244)	93	9	6	285	22
czerwiec	150(259)	80	10	6	246	22
lipiec	150(174)	49	10	14	223	32
sierpień	94(125)	54	15	13	176	34
Razem	571(802)	276	44	39	930	110(12%)
		359				

Tab. 2. Liczba grup od maja do sierpnia 2003 r.

Miesiąc	B	DK	DMB	DPJ	Razem	w tym grupy zagraniczne
maj	245(309)	140	15	13	413	24
czerwiec	193(264)	147	15	15	370	13
lipiec	133(177)	80	13	21	247	18
sierpień	88(100)	65	28	11	192	18
Razem	659(850)	432	71	60	1222	73(6%)
		563				

B – bazylika (liczba w nawiasie ozn. liczbę „B” w ogóle – łącznie z towarzyszącymi oprowadzaniem na drózkach, np. DK+B); DK – Droga Krzyżowa; DMB – Dróżki Matki Bożej; DPJ – Dróżki Pana Jezusa

niechrześcijaństwo (np. grupa z Tajlandii). Jest to tylko część z ogólnej liczby odwiedzających, w różnym charakterze, w tym czasie Kalwarię Zebrzydowską⁴². Duża część wiernych nie prosi o przewodnika, gdyż przyjeżdża z nimi kapłan lub „przewodnik kalwaryjski”, który przewodniczy modlitwie na drózkach i w bazylice. Udział we wspomnianych formach nabożeństw umożliwiając dostęp dla wszystkich modlitewnik kalwaryjskie⁴³.

⁴² W tym samym okresie, który obejmują tabele 1-3, w zakrystii bazyliki zanotowano 1057 grup (różnej wielkości): V – 337, VI – 317, VII – 164, VIII – 239 (zob. *Księga pielgrzymów – Rok Pański 2004*). Pielgrzymi ci uczestniczyli we Mszy Świętej, celebrowanej przez kapłana przybyłego z grupą lub niekiedy z klasztoru. Porównując te liczby z liczbą grup oprowadzonych przez braci kleryków, należy wnioskować, że nie wszystkie z nich poprosiły o przewodniczenie na drózkach lub w ogóle nie udały się na nie; należy jednak pamiętać, że były i takie grupy, których bracia oprowadzali po drózkach, a nie zgłosiły się w zakrystii.

⁴³ W ostatnim czasie ukazały się następujące: E. A. Obruśnik, *Na kalwaryjskich drogach. Modlitewnik na dróżki*, Kalwaria Zebrzydowska 2004; J. Szkoedoń bp, *Modlitewnik kalwaryjski dla młodzieży*, Kalwaria Zebrzydowska 2002; S. Nowak abp, *Chcę pod krzyżem stać przy Tobie. Modlitewnik kalwaryjski*, Kalwaria Zebrzydowska 2001; F. Piwosz, *Nie ustawajcie w modlitwie. Rozmyślenia i modlitwy kalwaryjskie*, Kalwaria Zebrzydowska 2001.

Większość grup zwiedzających sanktuarium (w większości grupy zagraniczne), a więc mających przede wszystkim cel turystyczny, przyjeżdża ze swoimi przewodnikami, których zapewniają im agencje turystyczne, więc nie korzystają z pomocy zakonników. Na wzrost liczby przybywających do Kalwarii indywidualnie i grupowo, zwłaszcza z zagranicy (zob. ryc. 1), duży wpływ bez wątpienia miało także wpisanie całego kompleksu sanktuarium na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO.

Po nawiedzeniu przez Ojca Świętego różnych sanktuariów, zwłaszcza w południowej Polsce, upowszechnia się zwyczaj pielgrzymowania *Szlakiem Jana Pawła II*⁴⁴. Najczęściej szlak ten prowadzi poprzez takie sanktuaria, jak: Częstochowa, Łagiewniki (Kraków), Kalwaria Zebrzydowska, Ludźmierz, Krzeptówki (Zakopane).

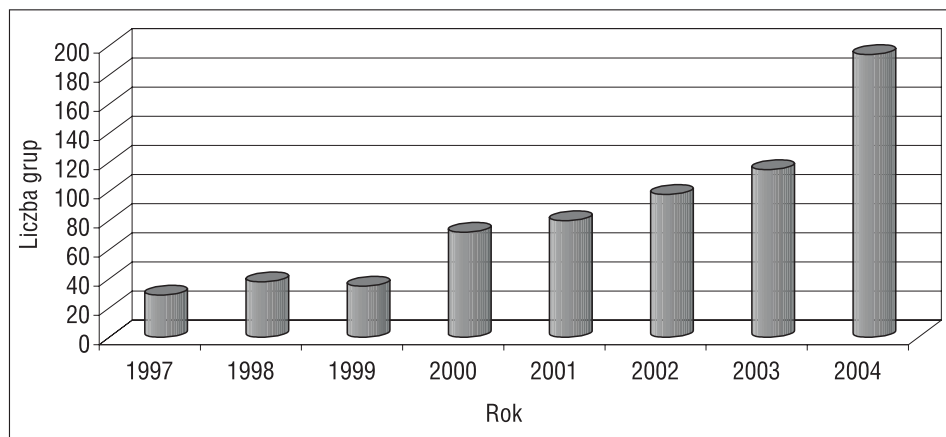
W ostatnich latach wzrosła także praktyka indywidualnego i rodzinnego pielgrzymowania po kalwaryjskich dróżkach. Zainteresowanie tą formą nabożeństwa było widoczne po pierwszej pielgrzymce Jana Pawła II do Kalwarii Zebrzydowskiej, a wyraźnie wzrosła liczba odprawiających Dróżki Pana Jezusa lub Matki Bożej po jego drugiej pielgrzymce do tego sanktuarium⁴⁵.

Tab. 3. Grupy zagraniczne maja do sierpnia 2004 r.

Lp	Kraj	Ilość grup
1.	Włochy	20
2.	Niemcy	15
3.	Francja	10
4.	Węgry	7
5.	USA	7
6.	Ukraina	7
7.	Słowacja	7
8.	Hiszpania	4
9.	Anglia	4
10.	Rosja	3
11.	Kanada	3
12.	Czechy	3
13.	Austria	3
14.	Portugalia	2
15.	Litwa	2
16.	Filipiny	2
17.	Belgia	2
18.	Tajlandia	1
19.	Rumunia	1
20.	Peru	1
21.	Malta	1
22.	Łotwa	1
23.	Irlandia	1
24.	Holandia	1
25.	Finlandia	1
26.	Białoruś	1
Razem		110

⁴⁴ Istnieje pewne podobieństwo do zwyczaju wędrowania oznakowanymi już (i opisany mi w przewodnikach) szlakami turystycznymi, którymi kiedyś wędrował kard. Karol Wojtyła. Przemierzając te, utrwalone na różne sposoby, szlaki w Tatrach, Bieszczadach, Gorcach, Beskidach itd., turysta staje się jakby pielgrzymem „poszukującym czegoś głębiej w sobie samym, w otaczającej przyrodzie, w historii, w spotkanych miejscach i ludziach” (tak pisze M. Ostrowski we *Wprowadzeniu* do: A. Matuszczyk, U.J. Własiuk, *Pilnujcie mi tych szlaków, czyli o tym, jak Ojciec Święty w polskie góry powraca*, Kraków 2002, s. 6). Można powiedzieć, że dla wielu wędrowanie tymi szlakami staje się turystyką pielgrzymkową.

⁴⁵ Niestety, nie można tego ukazać w liczbach, gdyż tego rodzaju pielgrzymki nie są nigdzie odnotowywane (jedynie w recepcji domu pielgrzyma, jeżeli pielgrzymi ci zatrzymują się na nocleg).

Ryc. 1. Liczba grup zagranicznych oprowadzonych przez braci kleryków w latach 1997-2004

Zakończenie

Kalwaria od początku swego istnienia była celem pielgrzymowania, miejscem przeżywania tajemnic wiary, refleksji nad życiem osobistym, a także podtrzymywania patriotyzmu i poczucia narodowej wolności⁴⁶. Także dzisiaj jest wyjątkowym miejscem spotkania człowieka z Bogiem i przeżyć religijnych, i przede wszystkim w tym celu przybywa się tutaj indywidualnie i grupowo. Nie bez znaczenia pozostają walory poznawcze – jedni chcą np. zobaczyć misteria pasyjne (przedstawiane na drózkach w Wielkim Tygodniu) czy Asysty i orkiestry biorące udział w obchodach odpustowych z okazji uroczystości Wniebowzięcia NMP, a inni zobaczyć kalwaryjskie sanktuarium. W wielu wypadkach łączą się dwa motywy i niektórzy przybywają tu jako pielgrzymi i turyści równocześnie. W większości wypadków zapewne samym zainteresowanym trudno byłoby określić, który z tych motywów jest decydujący.

W ostatnim czasie pielgrzymowanie do Kalwarii Zebrzydowskiej ułatwia rozbudowana i zmodernizowana w latach 1995-2001 baza noclegowa i gastronomiczna. Możliwość zatrzymania się na pewien czas w tak malowniczym miejscu przyciąga także turystów i tych, którzy pragną pobyt na tym miejscu wykorzystać na wypoczynek ze względu na piękno przyrody i możliwość dłuższych spacerów w urozmaiconym plenerze i równocześnie na sprawy życia duchowego.

⁴⁶ „W okresie zaborów Polski i niewoli narodowej (1772-1918) pielgrzymki – także do sanktuarium kalwaryjskiego – obok treści religijnej zawierały również treści natury patriotycznej i często stanowiły swego rodzaju demonstrację skierowaną przeciw zaborom”. Zob. A. Jackowski, *Pielgrzymki i turystyka religijna*, op. cit., s. 53. Zob. także E. Biłska, *Pielgrzymki do sanktuariów*, op. cit., s. 235.

Kalwaria Zebrzydowska z racji swoich walorów architektoniczno-przyrodniczych, zabytków i pielęgnowanych tradycji, podobnie jak inne sanktuaria w świecie⁴⁷, obok funkcji religijnych pełni coraz częściej także rolę ośrodka turystycznego. Z myślą o turystach zostały także przygotowane odpowiednie informatory⁴⁸, które ukazują artystyczne bogactwo całego kompleksu i pomagają w zwiedzaniu. Należy jednak zauważyć, że w takim miejscu jak sanktuarium kalwaryjskie również turysta staje się w pewnym stopniu pielgrzymem: tu wszystko (architektura, sztuka, krajobraz przyrodniczy) przepojone jest bogactwem treści religijnych, które przemawiają do każdego człowieka i przypominają mu o jego wymiarze duchowym i ponadczasowym, zapraszając do spotkania z samym sobą i z Bogiem.

SANCTUARY IN KALWARIA ZEBRZYDOWSKA AS A PALCE OF PILGRIMAGE AND RELIGIOUS TOURISM

SUMMARY

The sanctuary in Kalwaria Zebrzydowska, beginnings of which go as far back as 1600, was built after the fashion of places commemorating the passion and death of Christ in Jerusalem. The founder of this first Calvary in Poland, Mikołaj Zebrzydowski, in this way wanted to make pilgrimage to sacred places possible for all those who couldn't undertake a dangerous pilgrimage to the Holly Land. From the very beginning, already during the construction of particular chapels, the Calvary was visited by numerous pilgrims. Pilgrims have been arriving here for ages, individually and in groups, to contemplate the passion of Christ and the suffering of His Mother Mary. The greatest number of pilgrims arrive during the Holy Week and during all-week long celebrations of the Assumption. The number of pilgrims visiting the sanctuary increased sharply after the first (1979) and the second (2002) pilgrimage of John Paul II, who has been related to this place since his childhood. At the same time the number of tourist groups, especially foreign ones, visiting the sanctuary also went up. Registering the whole sanctuary complex on the UNESCO World Culture and Nature Heritage List on 1 December 1999 was also of influence. Today, as in the past, Kalwaria Zebrzydowska, is a place of pilgrimage as well as tourism, which can be called religious tourism since in majority of cases it combines two aims: cognitive and religious.

English by Author

⁴⁷ Zob. A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Kraków 2003, s. 122.

⁴⁸ Zob. W. Murawiec, *Kalwaria Zebrzydowska. Informator-przewodnik po zabytkach sztuki i architektury sakralnej (wersja polsko-angielska)*, Kalwaria Zebrzydowska 2003; M. Rudyk, *Kalwaria Zebrzydowska, sanktuarium pasyjno-maryjne. Informator*, Kalwaria Zebrzydowska 2003. Ten ostatni informator został wydany w kilku wersjach językowych (angielskiej, niemieckiej, włoskiej i hiszpańskiej).

